

punt, de z.g. Drie Pagoden-pas op de grens van Birma en Thailand, lag op ruim 300 meter. De baan met een breedte van 100 cm (normaalspoor heeft er een van 142½ cm) zou aangelegd worden als enkelspoor met een kleine vijftig wisselplaatsen en de bedoeling was dat hij in beide richtingen een capaciteit zou krijgen van 3 000 ton per dag. Bij die wisselplaatsen moesten rangeerterreinen worden aangelegd en opslagplaatsen o.m. voor het hout waarmee de locomotieven zouden worden gestookt. Zowel op het Thaise als op het Birmaanse grondgebied liep het eerste gedeelte van het uitgekozen traject door een bewoonde streek maar daartussen lag een berggebied dat nagenoeg onbewoond was. Dat gebied was zwaar bebost met moeilijk doordringbare tropische wouden die tot aan de toppen van de heuvels en bergen doorgingen. Het eeuwenoude pad volgde aan beide zijden van de Drie Pagoden-pas het dal van een snelstromende, geelbruine rivier (in Thailand de Kwai) – naast dat pad zou de spoorweg komen.

Een omvangrijk werk! Vier miljoen kubieke meter aarde moest worden verzet en niet minder dan drie miljoen kubieke meter rots verwijderd. Bovendien moesten enkele honderden spoorbruggen worden gebouwd met een totale lengte van 14 kilometer. Twee van die bruggen zouden van ijzer zijn (die zouden uit het *Nanjo*-gebied worden aangevoerd, een van Java), de overige van hout.

Birmaanse en Thaise *romoesja*'s werden in juni '42 aan het werk gezet om een begin te maken met de aanleg van het tracé. Zij werden bij hun arbeid door de officieren en minderen van de Japanse spoorwegtroepen, in totaal ca. tienduizend militairen, zozeer afgebeuld en zo vaak mishandeld dat de meesten er na korte tijd de brui aan gaven; velen, vooral Thais, keerden naar de streken terug vanwaar zij afkomstig waren, maar anderen, vooral Birmanen, bevreesd dat zij daar door de inheemse bestuurders weer aan de Japanners zouden worden uitgeleverd, trokken zich in het oerwoud terug en vormden daar roversbenden die het op de bezittingen zowel van de Japanners als van de krijgsgevangenen hadden gemunt. Die massale desertie van de Birmaanse en de Thaise *romoesja*'s droeg er toe bij dat de Japanners *romoesja*'s elders recruteerden, vooral op Java en op Malakka (daar alleen al ca. zestigduizend van de er gevestigde Tamils), bij elkaar vermoedelijk tussen de honderdtachtig- en tweehonderdduizend dwangarbeiders, en wij willen hier met nadruk onderstrepen dat, hoeveel ook is geleden door de ca. een-en-zestigduizend krijgsgevangenen die bij de aanleg van de Birma-spoorweg zijn ingezet, nog méér geleden is door die *romoesja*'s: van de krijgsgevangenen is bijna een op de vijf, van de *romoesja*'s zijn acht, misschien wel negen, op de tien bezweken – bezweken door het harde werk, het weinige